

КОЛЕКТИВ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНІ В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Новгородський Р.Г.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті автор аналізує погляди українських науковців 20-х років ХХ століття на проблему соціалізації особистості. Так, зокрема автор розкриває особливості дослідження Олександра Залужного про колектив. Представлено аналіз класифікації колективів дослідника та їх основні ознаки. Також автор проаналізував соціально-педагогічну спадщину Івана Соколянського щодо його ідей про наслідки впливу оточення на особистість. Проаналізовані результати дослідження колективу як фактора соціалізації особистості, здійснено з метою вивчення його соціалізаційних можливостей.

Ключові слова: соціалізація, колектив, дитячий колектив, соціалізаційний потенціал, колективні уявлення, шкільна спільнота.

Постановка проблеми. Сьогодні проблема соціалізації особистості є однією з актуальних проблем сучасної соціально-педагогічної науки. Проблема соціалізації особистості стала об'єктом дослідження сучасних науковців, зокрема О. Безпалько, І. Звереві, А. Капської, Л. Коваль, Л. Міщик, та інших. Потрібно зазначити, що увага науковців останніх років спрямовується на розгляд проблеми соціалізації особистості в різних соціально-виховних інститутах (сім'ї, дитячому садочку, школі, позашкільних установах тощо). Про те проблема соціалізації особистості дитини в умовах колективу є малодослідженою особливо в історико-педагогічному аспекті.

Метою статті є аналіз місця та ролі колективу у процесі соціалізації особистості у контексті соціально-педагогічного доробку українських науковців 20-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Сучасна соціально-педагогічна наука ставить нові завдання перед дослідниками – по-новому переосмислювати ідеї вітчизняних педагогів на проблему соціалізацію особистості, зокрема щодо ролі колективу у процесі соціалізації молодого покоління. Творча спадщина видатних педагогів та діячів освіти минулого є для сучасних дослідників історії соціальної педагогіки неопічним джерелом наукових пошуків.

Українськими педагогами, як і зарубіжними науковцями (Є. Дюркгейм, Дж. Дьюї, В. Лай, П. Наторп, Г. Тард та ін.), активно розроблялися ідеї прилучення кожного члена суспільства до «колективних уявлень», «шкільної спільноти», колективу в цілому.

Учення про колектив як фактор соціалізації особистості найглибше розвинуто на той час **Олександр Залужний** (1885–1938 рр.). У своїх монографіях «Методи вивчення дитячого колективу», «Вступ до педагогіки колективу» (1926 р.), «Учення про колектив» (1926 р.), «Соціальні установки та колективні звички у дітей трудшкіл» (1930 р.) та ін. педагог наголошував, що при вивченні особливостей розвитку колективу як одного з факторів соціалізації особистості в суспільстві слід виходити не з індивідуальних особливостей дитини, а з середовища, що його оточує, – самого колективу, в основі якого лежить взаємодія його членів. О. Залужний відстоював ідею про те, що складний процес розвитку особистості в суспільстві зумовлений більшою мірою соціальними факторами. Ці фактори виявляють себе тільки там, де «взаємодія між різними індивідами настільки сильно виражена, що вона призводить до колективних реакцій, тобто там, де група осіб починає реагувати на ті чи інші подразники разом, представляючи собою ніби єдиний організм»

[1, с. 15]. Але психіку людини, в тому числі й дитини, як відомо, формують не тільки цілеспрямовані впливи, а й стихійні сили оточення. У зв'язку з цим він дотримувався думки, що педагогічно планомірні заходи дають незначний ефект, бо складають лише малу частку всіх впливів. Тому їх рівномірне поєднання зі стихійними впливами сприятиме набуттю того досвіду, який необхідний для повноцінного функціонування особистості в суспільстві.

Вивчаючи експериментальну психологію та соціологію за працями Дж. Дьюї та Е. Дюркгейма, педагог відкрито визнавав ідеї експериментальної педагогіки та її вплив на розвиток педагогічної думки України в цілому. Проте О. Залужний не копіює сліпо ідеї експериментальної педагогіки, а намагається створити підвалини особливої наукової бази педагогіки (педології). Педагог розглядав колектив як провідний фактор соціального виховання особистості, вивчав особливості соціального становлення особистості в колективах різного характеру. Об'єктом педагогіки, з його точки зору, має бути не індивід, а колектив, індивід може цікавити педагога лише як частина колективу. Отже, всю увагу педагогіка має спрямовувати на вивчення колективу, а не окремої дитини.

Характеризуючи основні риси тогочасної педагогіки, вчений зазначав, що «на місце дитини як об'єкта виховання старої педагогіки заступає конкретна дитина нашої перехідної доби з усіма її протиріччями, які не можуть не відбиватися на дитині. А конкретна (особистість) зростає не лише в конкретних дитячих угрупованнях, а ще в більш конкретних – колективах» [2, с. 43–48].

Досліджуючи ознаки колективу, які відмічали зарубіжні науковці 20-х років ХХ ст., О. Залужний дійшов висновку, що вони «робили помилки, а саме те, що вони не мали точного уявлення про основні якісні характеристики людського колективу й не було в них правильного визначення цього колективу» [4, с. 350]. Педагог визначив колектив «як взаємодіючу групу осіб, які спільно реагують на той чи інший окремий подразник або ж на цілу їх систему» [1, с. 22]. Основними ознаками такого колективу є:

- 1) взаємодія, змістовною основою якої можуть виступати цінності взаємодіючих колективів або організацій, що взаємодіють;
- 2) дії одного спільного подразника чи цілої їх системи;
- 3) колективна реакція на ті чи інші подразники зовнішнього або внутрішнього характеру [1, с. 20–23];
- 4) ступінь організованості колективу;
- 5) спільність інтересів, що впливає з самого життя та занять, або одностайність мети і дій;

6) число діючих індивідів [4, с. 350–352].

Названі ознаки колективу, на думку педагога, зумовлюють ефективну соціалізацію дитини в ньому. О. Залужний відзначав, що ці ознаки колективу будуть сприяти ефективній соціалізації за умови, що дії, вчинки, акти тощо колективів матимуть соціально позитивну спрямованість. В іншому разі, якщо колективи характеризуються асоціальною чи антисоціальною спрямованістю, ці ознаки сприятимуть набуттю негативного, антисоціального досвіду. Також О. Залужний наголошував на тому, що виділені ознаки колективів не завжди наявні в тих чи інших колективах. Педагог зазначав, що деякі з них є суто контактними колективами, де індивіди безпосередньо взаємодіють один з одним, у них кожний член колективу обов'язково має контакт з усіма іншими індивідами [4, с. 358]. Він писав, що у складних організованих колективах безпосереднього контакту між усіма його членами ніколи не буває. Навіть у таких порівняно невеликих організаціях, як школа, здебільшого немає безпосереднього контакту. Тільки частина дітей має змогу заходити в безпосередні взаємини, а більшість дітей такого контакту не має [4, с. 359].

Слід зауважити, що виділені О. Залужним ознаки колективу не розкривають весь соціалізаційний потенціал колективу. Так, зокрема, з поля зору дослідника випали такі ознаки, як залежність від місця індивідів та місця груп у суспільних структурах; набір їх соціальних ролей; діяльність членів колективу, що виявляється у спілкуванні та системі взаємодії тощо. Проте слід відзначити суттєвий внесок О. Залужного в розвиток теорії дитячого колективу. Саме О. Залужному належить теза: «Через колектив, силами колективу та для колективу», яка стала основою практичного досвіду й теорії колективу А. Макаренка. На основі своїх досліджень О. Залужний запропонував власну класифікацію колективів, в якій за основу педагог брав ступінь педагогічного керівництва дитячими колективами та тривалість їх функціонування.

Залужний О. наголошував, що головна роль у процесі соціалізації особистості належить різноманітним колективним угрупованням (шкільний колектив, різноманітні гуртки за інтересами, молодіжні організації, формальні та неформальні об'єднання тощо), які педагог поділяв на дві групи: самостворені й організовані, що включали різні за тривалістю і складністю колективи. Ця класифікація, на думку О. Залужного, стосується тільки дитячого колективу. Колективи першої групи він поділяє на два типи: тимчасові і тривалі. До тимчасових він відносить:

- колективи, які виникають у процесі ігор дітей, головним чином, дошкільнят, у яких переважає неорганізована гра [1, с. 28–29];

- колективи, які виникають із потреб виконання будь-якої роботи (прибирання снігу, шкільного прибирання тощо), під час проведення прогулянки, в результаті скупчення дітей навколо цікавого розповідача тощо. На думку педагога, всі ці колективи об'єднують те, що вони виникали самовільно, тобто «без відповідної інструкції», без «спеціально організованої роботи».

До другого типу О. Залужний відносить колективи більш тривалого характеру (неформальні угруповання дівчат чи юнаків та ін.). Це тип добровільного («самовільного») об'єднання дітей за симпатією. Педагог зазначав, що часом такі компанії дівчат та хлопців, а іноді ті й інші разом, мають стійкий і тривалий характер. Особливо такий тип угруповання притаманний для вуличних дітей,

дітей-правопорушників і може видозмінитися у більш організований, із своїм керівником та чітким розподілом ролей. Цей тип колективу, на думку О. Залужного, відігравав значну роль, оскільки він міг «тримати в руках» всі інші групи дітей і впливати на життя навіть цілого закладу, а особливо в дитячому будинку чи школі [1, с. 29].

Серед колективів другої групи О. Залужний виділяє також короткочасні й тривалі, останні, у свою чергу, можуть бути простими чи складними. До короткочасних колективів О. Залужний відносить спільні збори, організовані ігри та інші групи дітей, якщо вони не повторюються часто в одному колективі.

На думку педагога, організовані колективи відрізняються від неорганізованих лише тим, що їх поведінка більшою мірою зумовлена «інструкцією чи існуючими правилами». О. Залужний уважав, що, з педагогічної точки зору, такий тип колективу відіграє важливішу роль, аніж неорганізовані колективи [1, с. 29–30].

Тривалими організованими колективами є навчальні, виробничі групи, гуртки, ланки юних піонерів та інші тривалі колективи, якщо вони не є складними колективами, до яких входять колективи нижчого порядку [1, с. 30].

Складними тривалими колективами є ті, що включають досвоє складу низку більш простих колективів. Зокрема, педагог наводить приклад дружини піонерської організації, яка складається із низки більш простих; шкільного дитячого колективу чи колективу дитячого будинку, до складу яких входять різні шкільні групи, гуртки тощо. Цю класифікацію Олександр Залужний вважає умовною, оскільки вона не відображає динаміки явищ, яка притаманна тим чи іншим колективам [1, с. 30].

Пропонуючи дану класифікацію, педагог зазначав, що «ставити дітей на шлях вільного виховання і чекати від дитини самовільної творчості, – це означало б віддавати себе під владу соціальної стихії, бо коли ми не будемо формувати поведінку людини у певному напрямі, то її формуватиме родина дитини, вулиця і все те в більшості ще не організоване оточення, в якому дитина живе» [3, с. 11].

Залужний О. дійшов висновку, що кожен людський колектив діє завжди в більш або менш концентрованому оточенні. Дії такого роду колективів формуються та визначаються цим оточенням, а не природженими властивостями людей, що належать до даного колективу. Педагог наголошував, що в сучасному суспільстві більш-менш замкнених колективів немає, але розглядати колектив потрібно, як замкнену систему, яка діє як єдине ціле щодо свого оточення. Тому, розглядаючи складні колективи, завжди матимемо й складні системи.

Основою для набуття соціально значущих знань, умінь, досвіду суспільних відносин, ціннісних орієнтацій, що мають соціальну значущість для особистості у процесі її соціалізації, на думку О. Залужного, є спільна діяльність у цих угрупованнях (як спонтанна, так і спеціально організована), безпосереднє спілкування та взаємостосунки (як мимовільні, так і ті, що ґрунтуються на дружбі). У процесі діяльності та спілкування особистості в колективі у неї формуються такі якості, як: цілеспрямованість (визнання соціально цінністю прийнятих групою цілей, мотивів, ціннісних орієнтацій, норм і т.п.); постійність (мова йде про склад учасників); безпосередність у спілкуванні та взаємостосунках (як мимовільні, так і ті, в основі яких дружба); організованість (поведінка членів колективу зумовлена інструкцією чи правилами).

Залужний О. стверджував, що процес соціалізації особистості характеризується такими ознаками, тривалістю, цілеспрямованістю, організованістю, що притаманна для спеціально створених умов (соціалізація в колективі і через колектив), та стихійність, яка притаманна дітям, які за тих чи інших умов «випадають» із спеціально створеного середовища. Отже, можна сказати, що виникає пряма пропорційна залежність ефективності процесу соціалізації від належності особистості до того чи іншого типу колективу в процесі її соціалізації.

Серед науковців, які досліджували ідею цілісного підходу до розвитку особистості дитини та ідеї соціального виховання, слід виділити **Івана Соколяньського** (1889–1960 рр.). Він був одним із представників Харківської педологічної школи, автором таких праць, як «Дитячий рух – соціальне виховання» (1925 р.), «Ув'язка соціуму з дитячим рухом» (1925 р.), «Педагогіка школи та родина в системі соціального виховання» (1928 р.) та ін. У своїх роботах педагог дійшов висновку, що форми, норми й напрямки поведінки особистості виникають не внаслідок фізико-хімічних особливостей організму, а внаслідок впливу оточення, яке виступало, на думку педагога, «джерелом» людської діяльності.

Поняттям «соціалізація» педагог у своїх творах не оперує, проте він був переконаний, що складні зв'язки особистості з оточенням, суспільством є основою організованої діяльності (поведінки) людини від основних суспільно необхідних звичок і до складних форм діяльності. І. Соколяньський підтримував думку про те, що складні зв'язки особистості та оточення мають своїм підґрунтям як біологічний, так і соціальний фактори. Він уважав, що педагогіка є наукою про те, як у певний спосіб організувати діяльність (поведінку) людини від найелементарнішого акту самообслуговування (основні суспільно необхідні звички) і до складних форм високодиференційованої діяльності (поведінки). Тому, розглядаючи поведінку людини як конкретну її діяльність, педагог зазначав, що «джерелом поведінки не є одна якась система в організмі, а весь організм у цілому разом із оточенням, в якому він перебуває, тобто все фізичне й суспільне середовище» [5, с. 3–10]. Відповідно до цього соціалізацію вчений розглядає як процес, у ході якого людина із сумою своїх анатомо-фізіологічних особливостей та під впливом оточуючого середовища набуває певних умінь та навичок поведінки у суспільстві. Таким чином, І. Соколяньський дійшов висновку, що педагогіка – це «наука про організацію певних форм поведінки особистості чи колективу». «В добу пролетарської диктатури, – зазначав педагог, – педагогіка ніяких інших завдань собі не ставить, крім організації витриманих класових форм поведінки як особистості, так і колективу» [6, с. 13]. Особистість, із його точки зору, слід розглядати як «суспільно-біологічне явище», де біологічні (внутрішні) чинники відіграють регулювальну роль у поведінці; інші – соціальні (зовнішні) – зумовлюють основні прояви суспільної поведінки людської особистості. При цьому, розглядаючи поведінку «в педагогічно-

му процесі», І. Соколяньський включав у це поняття «організм як суму анатомо-фізіологічних явищ та психічних процесів і все середовище (оточення) як суму зумовлюючих впливів на організм» [6, с. 9–12].

Цінними, на наш погляд, є думки педагога щодо поділу середовища, яке оточує людину, на постійне, немінливе, нерухоме, й оточення, що визначається мінливістю. Воно має безпосередній вплив на особистість людини. Відповідно процес соціалізації І. Соколяньський, особливо «на перших порах», пропонував організувати таким чином, щоб уникати мінливості, «калейдоскопічності» оточуючого середовища [5, с. 8]. За переконанням І. Соколяньського, поведінку людини в кожному її акті зумовлює наявність оточення, яке виступає джерелом подразнень, а організм – реактивною системою, що відповідає на це подразнення. Тому в процесі соціалізації особистості, згідно з І. Соколяньським, слід урахувувати вплив соціального середовища, що оточує дитину та її «внутрішні чинники». Проте перевага надавалася саме суспільним зв'язкам особистості, зовнішнім стимулам.

Педагог зазначав, що розум, воля, чуття людини, які виступають складовими її поведінки, повинні формуватися у поєднанні з «суспільністю». Тогочасна наука, наголошував І. Соколяньський, повинна вивчати не окремі властивості індивіда – розум, волю, почуття, фантазії і т.п., а ті складні зв'язки особистості з суспільством, які є необхідною умовою при соціалізації особистості. Саме вони формують той необхідний суспільний досвід, систему цінностей, на опанування і відтворення яких зорієнтована система виховання.

Соколяньський І. уважав, що, виходячи не з окремих властивостей індивіда, а з тих суспільних зв'язків, у які потрапляє конкретна особистість, можна дізнатися про те, що може статися в тій чи іншій ситуації з дитиною і як це відобразиться на її поведінці; як можна створити сприятливі умови для правильної організації суспільної поведінки особистості (процесу соціалізації особистості); як можна захистити дитину від негативного впливу оточуючого середовища на її поведінку.

Висновки. Слід відмітити, що в працях українських науковців колектив розглядався як у статичному (за кількісними показниками, архітектонічною ознакою), за способами утворення) та динамічному (з позицій виникнення та розпаду, за видами взаємодії та впливу, спрямованості) сенсі. Розроблені підходи щодо визначення сутності колективу, їх класифікації давали можливість з'ясувати особливості соціалізаційного впливу колективу на особистість. Проте одним із недоліків дослідження впливу дитячого колективу на особистість було те, що використовувалися ті самі методики, що й для вивчення особистості, а тому автоматично переносилися деякі закономірності розвитку індивіда на дитячий колектив.

Дана наукова стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, а тому своє відображення у подальших дослідженнях потребують питання впливу соціальних ролей, системи взаємодії в колективі, формальне та неформальне спілкування в колективі на процес соціалізації особистості в умовах колективу тощо.

Список літератури:

1. Детский коллектив и ребенок / [под ред. А. Залужного, С. Лозинского]. – К.: Книгоспілка, 1926. – 235 с.
2. Залужний О. Найхарактерніші риси радянської педагогіки / О. Залужний // Шлях освіти. – 1929. – № 10. – С. 43–48.
3. Залужний О. Проблеми шкільної дисципліни / О. Залужний // Шлях освіти. – 1928. – № 11. – С. 5–11.
4. Маловідомі першоджерела української педагогіки (II пол. XIX–XX ст.): хрестоматія / [упоряд.: Л.Д. Березівська та ін.]. – К.: Науковий світ, 2003. – 418 с.
5. Соколяньський І. Про дисципліну / І. Соколяньський // Радянська освіта. – 1927. – № 2. – С. 1–10.
6. Соколяньський І. Про поведінку особистості / І. Соколяньський // Радянська освіта. – 1925. – № 4. – С. 7–20.

Новгородский Р.Г.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

КОЛЛЕКТИВ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В УКРАИНЕ В 20-Х ГОДАХ XX СТОЛЕТИЯ

Аннотация

В статье автор анализирует взгляды украинских ученых 20-х годов XX столетия на проблему социализации личности. Так, в частности исследования Александра Залужного о коллективе. Представлен анализ классификации коллективов исследователя и их основные признаки. Также автор проанализировал социально-педагогическую наследия Ивана Соколянского по его идеи о последствиях влияния окружения на личность. Проанализированные результаты исследования коллектива как фактора социализации личности, осуществлялись с целью изучения их социализационных возможностей

Ключевые слова: социализация, коллектив, детский коллектив, социализационный потенциал, коллективные представления, школьное сообщество.

Novgorodskiy R.G.

Nezhinsky State University named after Nikolai Gogol

THE GROUP AS A FACTOR OF SOCIALIZATION IN UKRAINE IN THE 20-S OF THE XX CENTURY

Summary

In this article the author examines the views of Ukrainian scientists 20 years of the twentieth century the problem of socialization. In particular the author reveals features of research on Alexander Zaluzhny group. The analysis of classification research group and their main characteristics. Also, the author analyzed the social and educational heritage J. Sokolyansky on his ideas about the effects of environment on personality. The results of the study group as a factor of socialization conducted to study its socialization opportunities.

Keywords: socialization, group, children's group, social development potential, collective representation, the school community.

УДК 378.1

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Олексів Г.Д.

Національний університет «Львівська політехніка»

Шийка О.І.

Львівський техніко-економічний коледж

Національного університету «Львівська політехніка»

Розглянуто окремі аспекти компетентісного підходу у теорії та практиці роботи університетів Німеччини та Австрії. Виявлено, що використання компетентісного підходу за допомогою особистісно орієнтованих переважно інтерактивних методів навчання сприяє формуванню і вдосконаленню професійної майстерності студентів, розвитку їхніх особистісних якостей. На основі проаналізованого досвіду впровадження компетентісного підходу у навчальний процес вищих навчальних закладів європейських країн сформовано окремі шляхи вдосконалення та розвитку окремих компетенцій.

Ключові слова: навчальний процес, компетентісний підхід, європейські університети, Болонський процес, інноваційні освітні технології.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Довгі роки Україна була формальним учасником Болонського процесу, по суті лише декларуючи наближення українських університетів до Європейського простору вищої освіти. Прийняття нового Закону «Про вищу освіту» вперше дало реальну можливість наблизити вітчизняну галузь вищої освіти до європейських стандартів, створити умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на

принципах їх автономії, поєднавши освіту з наукою з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях. Саме тому особливо важливими на сьогодні є зростання значення компетентності майбутнього фахівця та подальший ефективний розвиток Національної рамки кваліфікацій.

Надзвичайно важливе значення має вивчення досвіду впровадження компетентісного підходу